

DOI: 10.47743/jss-2021-67-3-3

„Subiectele muncii lui sunt românești.”
Ștefan Berechet și traducerea lucrărilor lui Leon Casso

“The Topics of his Work are Romanian.”
Ștefan Berechet and the Translation of Leon Casso’s Works

Dan-Constantin Măță¹

Rezumat: Leon A. Casso este considerat cel mai important exponent al boierimii moldovenești în perioada în care Basarabia a fost provincie a Imperiului Țarist. Doctor în drept al Universității din Berlin, el a fost profesor de Drept civil la Universitățile din Dorpat (Tartu), Harkov și Moscova. A avut și o importantă carieră politică, fiind ministru al Instrucțiunii Publice și unul dintre principalii confidenți ai țarului Nicolae al II-lea. Vasta operă juridică a lui Leon Casso cuprinde și trei lucrări în care sunt prezentate starea și evoluția dreptului în Basarabia după momentul anexării din anul 1812. Teoriile lui Casso cu privire la păstrarea fundamentelor romaniste ale dreptului din Basarabia au fost valorificate în procesul de unificare a legislației din România Întregită. Pentru traducerea, comentarea și popularizarea acestor lucrări o contribuție esențială a avut-o profesorul Ștefan Berechet. Articolul analizează conținutul și semnificația lucrărilor lui Leon Casso, evidențiind contextul traducerilor și implicarea Facultății de Drept din Iași în acest demers.

Cuvinte cheie: istoria dreptului, unificare legislativă, traduceri juridice

Abstract: Leon A. Casso is considered the most important exponent of the Moldovan nobility during the period when Bessarabia was a province of the Tsarist Empire. He held a doctorate in law from the University of Berlin and was professor of civil law at the Universities of Dorpat (Tartu), Kharkov and Moscow. He also had an important political career as Minister of Public Education and was one of the main confidants of Tsar Nicholas II. Leon Casso’s extensive legal projects include three works that present the state and development of law in Bessarabia after the annexation in 1812. Casso’s theories on the preservation of the Romanist foundations of law in Bessarabia were used in the process of unification of the legislation in the United Romania. Professor Ștefan Berechet made an essential contribution to the translation, commentary and popularization of these works. The article analyses the content and significance of Leon Casso’s works, highlighting the context of the translations and the involvement of the Faculty of Law in Iași in this endeavour.

Keywords: history of law, legislative unification, legal translations

¹ Conferențiar universitar dr., Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, email: danmata@uaic.ro.

Introducere

Unificarea legislativă în România Întregită a făcut parte dintr-un proces amplu de consolidare a unității naționale.² În cadrul acestui proces o importanță deosebită s-a dat culturii juridice naționale, noțiune teoretizată la începutul deceniului al treilea al secolului trecut în special de către Andrei Rădulescu prin discursul de recepție în Academia Română intitulat *Cultura juridică românească în ultimul secol* (1922). Ideea fundamentală a acestui discurs este că fiecare epocă istorică are propria formă de cultură juridică, și aceasta nu presupune în mod obligatoriu „numai opere mari” ci un ansamblu de metode și practici specifice unei culturi juridice.³ După constituirea statului național român modern, influența străină asupra dezvoltării dreptului național s-a realizat prin intermediul mai multor vectori și în mai multe forme. Importul normativ și instituțional s-a fundamentat pe romanitatea vechiului drept românesc și pe solidaritatea juridică neolatină.

În acest context s-au amplificat preocupările științifice pentru evoluția istorică a instituțiilor juridice românești, acest proces fiind facilitat și de debutul unui amplu program de reformare a studiilor juridice românești la începutul secolului al XX-lea. Cunoașterea de către jurist a evoluției principalelor instituții de drept public și privat din spațiul românesc prezenta avantajul de a afla „caracteristicile geniului național” în organizarea juridică.⁴ Obiectivul fundamental al cercetării istorice a instituțiilor juridice românești era acela de a demonstra că dreptul românesc nu poate fi redus la statutul de satelit, cu o vechime de cel mult o jumătate de secol, deoarece prin fundamentele sale romano-bizantine el este racordat la marile valori ale dreptului continental.

Situația dreptului din Basarabia era considerată un caz particular deoarece în secolul de stăpânire țaristă fenomenul de deznaționalizare s-a desfășurat în forme extrem de agresive și de concertate. Rezultatele au fost amplificate de marginalizarea și rusificarea treptată a vechilor elite moldovenești. Faptul că unul din succesorii acestei elite, juristul Leon Casso, reușește să intre în structurile de putere ale regimului țarist și să abordeze prin lucrările sale particularitățile dreptului aplicat în Basarabia a fost de natură să genereze un interes deosebit din partea juriștilor români din România Întregită.

Leon Casso și lucrările sale despre Basarabia

Leon Casso s-a născut în Basarabia în anul 1865, într-o veche familie moldovenească din satul Ciutulești de lângă Soroca. A urmat studii liceale la Paris,

² D. C. Măță, *Unificarea legislativă. Teze, proiecte și acțiuni din România Întregită*, în *Dreptul*, nr. 9/2018, pp. 20-25.

³ A. Rădulescu, *Cultura juridică românească în ultimul secol*, Editura Cultura Națională, București, 1923, pp. 10-11.

⁴ N. I. Titulescu, *Observații asupra reorganizării facultăților de drept*, Tipografia Ziarului „Cronica”, București, 1904, p. 35; N. I. Titulescu, *Cum trebuie să înțelegem educația juridică*, Extras din *Curierul Judiciar* nr. 24/1905, Tipografia „Curierul Judiciar”, București, 1907, p. 17.

în cadrul Liceului Condorcet, și pe cele universitare la Universitatea din Berlin, unde obține titlul de doctor în drept în mai 1889. Revenit în Rusia țaristă, devine profesor de drept baltic la Universitatea din Dorpat (în prezent Tartu) și ulterior de drept civil la Universitatea din Harcov. Începând cu anul 1899 devine titularul catedrei de drept civil de la Universitatea din Moscova, cea mai veche universitate a Rusiei, calitate pe care o va păstra până la finalul vieții (8 decembrie 1914). Conform dorinței sale testamentare, a fost înmormântat în cimitirul moșiei natale din Ciutulești.

Activitatea sa academică a fost însoțită și de o consistentă carieră publică, fiind în perioada octombrie 1910 – decembrie 1914 ministru al Instrucțiunii Publice și unul dintre colaboratorii apropiați ai Țarului Nicolae al II-lea.⁵

Opera sa juridică este vastă, cuprinzând numeroase lucrări publicate în limba rusă sau în limba germană, cu preponderență în materia dreptului civil. Trei dintre aceste lucrări, apărute în ultimii ani ai vieții, privesc dreptul aplicat în Basarabia și situația juridică a acestei regiuni: *Dreptul bizantin în Basarabia* (1907); *Rusia la Dunăre și organizarea provinciei basarabene* (1913); *Petru Manega, un codificator uitat al Basarabiei* (1914).

Prima dintre aceste lucrări reprezintă o analiză aprofundată a mecanismului de transformare a realităților juridice din Basarabia după momentul anexării din anul 1812. Este surprinsă pentru început etapa de „ademenire”, concretizată într-o abilită politică de conservare a instituțiilor juridice moldovenești și de afirmare a tradițiilor juridice romaniste ale acestei provincii. *Așezământul organic al provinciei Basarabia* (1818) a admis aplicarea „legilor și obiceiurilor moldovenești” și folosirea limbii române în instanțele judecătorești. Un deceniu mai târziu, *Așezământul pentru administrarea provinciei Basarabia* (1828), promulgat de țarul Nicolae I, a modificat regimul administrației locale din provincie, dar a prevăzut că „în afacerile judecătorești se aplică legile provinciei”. Cadrul evoluției politice este completat cu prezentarea dezvoltării istorice a dreptului roman și a dreptului romano-bizantin în spațiul românesc, pornind de la marea controversă referitoare la existența așa-zisei Pravile a lui Alexandru cel Bun, reprezentând un extras adaptat din Bazilicalele trimise de împăratul bizantin la momentul încoronării.⁶ Celelalte secvențe ale acestei dezvoltări istorice au în vedere legiuirile românești de la jumătatea secolului al XVII-lea, Sobornicul Hrisov din anul 1785, Pravilniceasca Condică din anul 1780 și toate proiectele de coduri până la Codul civil al lui Scarlat Calimah (1817), cu investigarea raportului dintre izvoarele formale bizantine și instituțiile cutumiare autohtone. Acestea din urmă au, în opinia lui Leon Casso, rolul predominant, astfel că și după un veac de stăpânire rusă „marea parte a populației de acolo este cu totul indiferentă față de dreptul bizantin despre care nu are nici cea mai mică idee. Țăranii români continuă de asemenea, ca și compatrioții

⁵ L. Casso, *Dreptul bizantin în Basarabia*, tradus de Al. Varzar, revizuit de P. Davidescu, Editura societății anonime „Glasul Țării”, Chișinău, 1923, pp. 1-2; L. A. Casso, *Dreptul bizantin în Basarabia*, traducere de Șt. Gr. Berechet, note bio-bibliografice și comentarii de I. Popescu-Spineni, Iași, Tipografia Alexandru A. Țerek, 1940, p. III-XI.

⁶ L. A. Casso, *op. cit.*, pp. XIII-XXXVII.

lor de dincolo de Prut, să trăiască în ceptoase tradițiuni despre obiceiurile locale puțin cunoscute.”⁷

Cea de-a doua lucrare, publicată la împlinirea unui secol de la momentul anexării Basarabiei, analizează contextul politic internațional și implicațiile geopolitice care au făcut posibilă această situație. Prin *Rusia la Dunăre și organizarea provinciei basarabene* (1913), Leon Casso urmărește să sublinieze și responsabilitatea puterilor politice occidentale (Anglia, Austria, Prusia) care au acceptat consolidarea expansionismului rusesc din perspectiva unei posibile alianțe antinapoleoniene. Din perspectiva istoriei instituțiilor juridice basarabene, prezintă o importanță deosebită ultimul capitol (*O provincie nouă*) în care sunt abordate aspectele organizării administrative și judecătorești după Pacea de la București din anul 1812.⁸

În fine, ultima lucrare a lui Leon Casso dedicată spațiului cultural și juridic românesc este intitulată *Petru Manega, un codificator uitat al Basarabiei* (1914). Este de altfel și ultima lucrare de anvergură a profesorului moscovit, deoarece anul apariției lucrării coincide cu ultimul său an de viață. Cazul jurisconsultului Petru Manega este unul special prin modelul de sincretism cultural pe care l-a practicat. Născut în Muntenia în anul 1782, stipendiat al statului pentru studii universitare la Paris, doctor în drept (deși Leon Casso nu era de acord cu acest aspect), el devine începând cu anul 1821 membru al comisiei speciale de alcătuire a unui proiect de cod civil pentru Basarabia. Proiectul redactat de această comisie, pe un solid fundament romanist, nu a fost acceptat de regimul țarist, printre altele și pentru că semăna suspect de mult cu Codul Calimah. Extinderea și în Basarabia a legilor generale civile ruse în anul 1840, chiar anul morții lui Petru Manega, a reprezentat de fapt eșecul unei munci asidue de aproape două decenii.⁹

Prin conținutul lor, toate aceste lucrări erau de natură să trezească interesul juriștilor și istoricilor români. Identitatea etnică a lui Leon Casso, pe care și-a afirmat-o în mod fățiș, succesul său în mediile academice și politice ale regimului țarist, precum și venirea sa repetată în România (inclusiv pentru documentare în biblioteca Universității din Iași) au potențat în mod corespunzător acest interes. Dintre toți cei care și-au manifestat acest interes, numele de referință rămâne cel al lui Ștefan Berechet, profesor de istorie a dreptului la Universitatea din Iași.

Ștefan Berechet și școala de istorie a dreptului de la Universitatea din Iași

Studiile de istorie a dreptului la Universitatea din Iași au fost instituționalizate în primăvara anului 1905, când, în ședința Senatului Universității reunit cu Consiliul Facultății, s-a decis înființarea catedrei de Istoria dreptului

⁷ *Ibidem*, p. 120.

⁸ L. Casso, *Rusia și bazinul dunărean*, prefață de A. Stan, traducere din rusește și studiu introductiv de Șt. Gr. Berechet, Editura Saeculum Vizual, București, 2003, pp. 5-13.

⁹ L. S. Kasso, *Petru Manega, un codificator uitat al Basarabiei*, traducere din limba rusă de Șt. Berechet, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1923, pp. 7-27.

public și privat românesc.¹⁰ Pentru ocuparea acestei catedre, Senatul Universității a votat în ședința din data de 21 noiembrie 1905 candidatura lui Paul Negulescu.¹¹ Adevăratul fondator al studiilor de istorie a dreptului la Universitatea din Iași este însă Ion Peretz, numit agregat la această catedră în primăvara anului 1906.

Numirea sa nu a fost surprinzătoare deoarece la acel moment era unul dintre puținii juriști români care pornise pe calea puțin umblată a cercetării științifice a istoriei dreptului românesc. După absolvirea Facultății de Drept din București, el s-a îndreptat către Paris pentru continuarea studiilor. Aici a finalizat o teză de doctorat cu un subiect mai puțin abordat la Facultatea de Drept din Paris (*Histoire de la vente en droit roumain*), obținând titlul de doctor la data de 8 noiembrie 1904. În țară publicase mai multe studii, în marea lor majoritate din domeniul istoriei dreptului.¹²

Ion Peretz a fost primul jurist român preocupat, într-o manieră științifică, de izvoarele bizantine ale dreptului românesc, publicând în anul 1910 un *Curs de drept bizantin*, în care a prezentat toate izvoarele formale bizantine, de la Justinian și până la manualul lui Constantin Harmenopol. Lucrarea sa de referință rămâne *Cursul de istorie a dreptului român*, publicat în anul 1915 și reeditat în anii 1926 și 1928, într-un moment când Ion Peretz era profesor al Universității din București. Această lucrare rămâne unică în literatura românească de istorie a dreptului prin metoda folosită. În primul volum, intitulat *Originile dreptului român*, este prezentată „ideea de drept” la români și la toate popoarele care au influențat organizarea juridică în spațiul românesc. În cel de-al doilea volum sunt prezentate pe larg *Monumentele vechiului drept român*, cu mențiunea că autorul nu se limitează doar la prezentarea izvoarelor formale, ci analizează în capitole separate obiceiul pământului, dreptul român în poezii populare, în basme și legende, în zicători și proverbe, la cronicari și în documentele de cancelarie.

Principalul discipol al profesorului Ion Peretz a fost Ștefan Gr. Berechet, în jurul căruia se construiește întreaga școală de istorie a dreptului de la Universitatea din Iași în perioada interbelică.

Licențiat al Facultății de Drept din Iași în anul 1922, Ștefan Gr. Berechet a elaborat o teză de doctorat sub coordonarea profesorului I. Peretz, având ca titlu *Judecata la români până în secolul al XVIII-lea* (1926). Până la acel moment el se afirmase deja ca traducător din mai multe limbi (italiană, rusă, germană, sârbă,

¹⁰ *Anuarul Universității din Iași pe anii școlari 1904-1905 și 1905-1906*, Iași, Tipografia „Dacia” Iliescu, Grosu & Comp., 1907, p. 43.

¹¹ *Ibidem*, pp. 44-47.

¹² Dintre studiile de istorie a dreptului publicate până în acest moment menționăm următoarele: *Ideea de drept și lege în folclorul român* (1905); *Privilegiul masculinității în Pravilniceasca Condică Ipsilant și în Legiuirea Caragea* (1905); *Zaonicul lui Ștefan Dușan, Țarul Serbiei, 1349 și 1354, comparat cu legiurile bizantine, slave și române* (1905); *Predoslovie mitropolitului Ștefan la Pravila lui Matei Basarab* (1905). Nu a ocolit însă și subiecte de imediată actualitate, care făceau obiectul unor aprinse dezbateri în epocă, precum problema recunoașterii competenței Curții de Casație în soluționarea litigiilor de contencios administrativ (*Contenciosul administrativ*, 1905).

poloneză, bulgară) fiind și autor al unei Gramatici a limbii ruse.¹³ Textele sale de autor erau bazate pe multe documente inedite, identificate în arhive rusești sau autohtone¹⁴, ceea ce i-a permis publicarea unor lucrări originale, precum cea despre *Particularitățile cojurătorilor la români. După documente slave* (1925), în care arată deosebiriile dintre martori și jurători și condițiile esențiale pentru valabilitatea jurământului la români.¹⁵ Cercetările începute în această lucrare au fost extinse prin publicarea în anul următor a unei lucrări referitoare la *Procedura de Judecată la Slavi și Români* (1926). Spre deosebire de procedura de judecată la slavi, care se fundamentează în special pe Zaconicul lui Ștefan Dușan, procedura de judecată la români cuprinde atât analiza documentelor cancelariei domnești, cât și a principalelor izvoare juridice formale până la Regulamentele Organice. Autorul este fidel principiului său conform căruia „nu afirmăm nimic fără sprijinul documentelor”¹⁶, iar lucrarea conține și o consistentă parte dedicată materialelor documentare privitoare la procedura de judecată la slavi și români.

Pe aceste premise, nu a fost o surpriză faptul că teza de doctorat a fost rezultatul unor „îndelungate cercetări”, iar „documentele noastre slavo-române tipărite le-a fost temelia”¹⁷. Analiza temeinică a acestor documente i-a permis lui Ștefan Berechet susținerea unor teze contrarii opiniei majoritare privind persoanele judecate de Domn, durata proceselor, activitatea scaunelor de judecată din târguri, judecata străinilor și preferința divanurilor domnești de a-și sprijini judecata în primul rând pe înscrisuri. O parte semnificativă din lucrare cuprinde și o crestomație în care sunt prezentate și traduse diverse hotărâri domnești, hotărâri de divan, legături, jurăminte și blesteme.¹⁸

Această preocupare pentru studiul critic al izvoarelor vechiului drept românesc l-a însoțit pe Ștefan Berechet întreaga viață. Una dintre cele mai utile

¹³ Șt. Gr. Berechet, *Activitatea publicistică între 9.XI.1903 – 15.X.1926*, Tipografia Centralei Cooperativelor de Producție și Consum, Chișinău, 1926, pp. 5-6.

¹⁴ O parte din aceste studii au fost publicate în anul 1924 sub un titlu sugestiv (*Picături mărunte*), explicat în felul următor: „Am adunat aici o parte din munca ceasurilor mele de noapte. Am înfrățit chestiuni de istorie cu chestiuni de slavonie, pentru că le-am găsit rude apropiate. La unele am adus lumini noi, la altele m-am apropiat de adevărul lor desăvârșit. Cu vremea voi îndrepta și pe acelea, dacă nu-mi vor lua alții înainte, deși mă voi bucura. Dacă m-am simțit dator să le pun înaintea cărturarilor noștri, am făcut-o pentru că avem o datorie. Fiind că „Luminătorul” nostru nu trece Prutul cu mult alai, le-am retipărit în 100 de exemplare pentru iubitorii prieteni de lucruri noi de prin cărțile slave. Nu sunt picături bogate de toamnă, ci picături de bură. Primiți-le așa cum cad.” (Șt. Berechet, *Picături mărunte*, Tipografia Eparhială, Chișinău, 1924.)

¹⁵ Șt. Bechet, *Particularitățile cojurătorilor la români. După documente slave*, Tipografia și Legătoria Eparhială, Chișinău, 1926, pp. 5-24.

¹⁶ Șt. Gr. Berechet, *Procedura de Judecată la Slavi și Români*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1926, *O lămurire*.

¹⁷ Șt. Gr. Berechet, *Judecata la români până în secolul al XVIII-lea (cercetare pe baza documentelor slavo-române)*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1926, p. 3.

¹⁸ *Ibidem*, pp. III-LXXXVIII.

lucrări pentru studiul istoriei dreptului românesc chiar și în prezent este *Schița de istorie a legilor vechi românești*, 1632-1866 (Chișinău, 1928). Structurată în două părți, această lucrare cuprinde o prezentare sintetică a tuturor pravilelor, legiuirilor, codurilor și lucrărilor juridice neoficiale, de la Pravila „cea mică” de la Govora din anul 1640 și până la Codul comercial din anul 1840.

În anul 1928 a inițiat *Colecția de legi vechi românești* proiectată să aibă două serii, prima cuprinzând legile greco-române („care vor fi publicate în text paralel cu lămuriri istorice, lămuriri de cuprins, și cu dicționarul trebuitor”), iar a doua legile românești („a căror publicare se va face, de asemenea, cu câte un studiu istoric, lămuriri de cuprins, după care va urma lista cuvintelor neînțelese”).¹⁹ Primul volum (dedicat profesorului Ioan Coroi, important romanist și decan al facultății la acel moment²⁰) a fost publicat în cadrul celei de-a doua serii și conține *Condica criminalicească cu procedura ei*, apărută la Iași în anii 1820 și 1826.

Publicarea seriei legilor românești a fost continuată, doi ani mai târziu, cu două acte normative privind organizarea și disciplina militară: *Așezământ ostășesc pentru straja pământescă a Valahiei* (1832) și *Condica penală ostășească cu procedura ei* (1852, 1861 și 1871). Tot atunci este inaugurată seria legilor greco-române, al cărei prim volum cuprinde *Pravilnicească Condică a domnitorului Alexandru Ipsilanti a Țării Românești* (1780), fiind dedicat „Domnului Ioan Peretz, profesor universitar, adâncul cercetător al dreptului vechi românesc”. Nu era prima dată când se republica acest *Mic manual de legi*. O mai făcuse și Constantin N. Brăiloiu în anii 1840 și 1867, I. M. Bujoreanu în *Colecția de legiuri ale României vechi și noi* (1875) și C. Hamangiu în *Codul general al României* (1907)²¹, dar varianta publicată de Ștefan Gr. Berechet are meritul de fi făcută după textul grec al ediției originale din septembrie 1780, cuprinzând introducerea cât și textul manuscris despre dijma porumbului, adăugat la varianta originală.²²

Ca profesor, Ștefan Berechet a fost în permanență preocupat de reșezarea locului istoriei dreptului românesc printre disciplinele universitare, ca premisă a formării unei veritabile culturi juridice pentru viitorul absolvent. La începutul deceniului patru, în manualul despre *Dreptul bizantin și influența lui asupra legislației vechi românești* (singura lucrare de acest gen după *Cursul de drept bizantin* publicat de Ion Peretz în anul 1910), atrăgea atenția că: „Spiritul principiilor vechiului drept românesc este acel al dreptului roman prefăcut, tot sau în parte, în curgere de o mie și mai bine de ani, prin călătoria lor pe la Bizanț spre

¹⁹ *Condica criminalicească cu procedura ei din (1820 și 1826)*, Seria II. *Legi românești*, publicate de Șt. Gr. Berechet, Tipografia „Dreptatea”, Chișinău, 1928, p. III.

²⁰ Pentru detalii privind viața și opera profesorului Ion Coroi a se vedea D. C. Măță, *Ion N. Coroi – profesor de drept roman la Universitatea din Iași*, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Științe Juridice*, Tomul LII/2006, pp. 175-193.

²¹ D. C. Măță, *The Development of Romanian Legal Science (1814-1940)*, în Zoran Pokrovac (ed.), *Rechtswissenschaft in Osteuropa. Studien zum 19. und frühen 20. Jahrhundert*, Frank am Main, Vittorio Klostermann, 2010, p. 253.

²² *Pravilniceasca Condică din Muntenia 1780*, Seria I, Legi greco-române, publicate de Șt. Gr. Berechet, Tipografia „Cartea Românească”, Chișinău, 1930, p. XVI.

Țările românești. Este cu totul contra logicii ca să se gândească cineva că se pot face lecții de Istoria vechiului drept românesc fără a se cunoaște izvoarele și principiile dreptului bizantin.”²³

Pe aceste coordonate, Ștefan Berechet a publicat în anul 1933 o voluminoasă lucrare despre *Izvoarele vechiului drept românesc*. Ca multe din lucrările sale, și aceasta trebuia să reprezinte primul volum dintr-un proiect mai amplu dedicat istoriei vechiului drept românesc. Alături de volumul despre Izvoare trebuiau să mai apară alte trei volume: *Dreptul privat*, *Dreptul public*, *Procedura*.²⁴ Din nefericire, acest ambițios proiect nu a putut fi realizat, dar volumul publicat reprezintă o lucrare unică în literatura juridică românească. Pe parcursul a peste 600 de pagini sunt prezentate și comentate critic toate izvoarele juridice care au influențat vechiul drept românesc, începând cu legislația lui Justinian și până la codurile moderne promulgate de Alexandru Ioan Cuza. Lucrarea cuprinde atât legislație bizantină, slavă, neogreacă, austro-ungară și franceză, cât și „materiale de legislație curat românească” (hrisoave, așezăminte, anaforale, acte de drept privat, cărți de judecată). O listă alfabetică a instituțiilor și cuvintelor străine, precum și câteva repere biografice ale unor legiuitori (Andronache Donici, Anania Cuzanos, Christian Flechtenmacher, Damaschin Bojincă, Ștefan Nestor, Atanasios Hristopol, Ștefan Werböczy și Petru Manega) dau un profil unic acestei lucrări.

Traducerea lucrărilor lui Leon Casso în spațiul românesc.

Text și context

Prima traducere integrală a unei lucrări publicate de Leon Casso s-a făcut în România la puțină vreme după realizarea unității naționale. Având în vedere subiectele abordate de acest autor, a fost firesc interesul manifestat de intelectualii din Basarabia, de juriștii preocupați de particularitățile procesului de unificare legislativă, precum și de specialiștii în istorie a dreptului în general.

În anul 1923 a apărut la Chișinău lucrarea *Dreptul bizantin în Basarabia*, în traducerea făcută de Al. Varzaru și P. Davidescu, ambii foști consilieri ai Curții de Apel din Chișinău. Această traducere are meritul de a aduce pentru prima dată în atenția juriștilor români perspectiva lui Leon Casso asupra instituțiilor juridice basarabene într-un moment în care extinderea legislației românești în Basarabia era departe de a fi realizată complet.²⁵ Dincolo de acest merit incontestabil,

²³ Șt. Gr. Berechet, *Dreptul bizantin și influența lui asupra legislației vechi românești*, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, Iași, 1931-1932, p. III.

²⁴ Șt. Gr. Berechet, *Istoria vechiului drept românesc*, I. *Izvoarele*, Tip. Göldner, Iași, 1933, pp. V-VII.

²⁵ Extinderea legislației românești în Basarabia debutase promițător prin extinderea Codului penal, Codului de procedură penală și Codului comercial prin mai multe decrete-legi din primăvara anului 1919. Ulterior, procesul a intrat într-o fază staționară, singurul act normativ de referință extins fiind Codul silvic în iunie 1923. Cinci ani mai târziu, printr-o lege inițiată de ministrul Justiției, Stelian Popescu, s-a extins în Basarabia întreaga legislație românească (A. Rădulescu, *Dreptul românesc în Basarabia*, Postfață de M. Duțu, Editura Universul Juridic, București, 2017, pp. 38-39).

traducerea publicată de consilierii Al. Varzaru și P. Davidescu prezintă neajunsul unui demers parțial, deoarece nu au fost traduse și numeroasele referințe bibliografice ale lucrării lui L. Casso.

Chiar și în această formă, traducerea publicată în anul 1923 a inhibat alte inițiative cu privire la această lucrare de referință a lui Leon Casso, printre care și cea a lui Ștefan Berechet, care avea traducerea întregului volum aproape finalizată. În același an însă Ștefan Berechet traduce lucrarea despre Petru Manega din dorința de a arăta „citorilor din țara mea ce spune, în original, un fiu al Basarabiei despre legile ei, după care trebuia să se judece Moldovenii dintre Nistru și Prut 100 de ani”²⁶. De altfel, în Cuvântul său de lămurire, Ștefan Berechet insistă asupra originii basarabene a lui Leon Casso și asupra semnificației lucrărilor sale: „se vede că inima lui de basarabean a cules cu multă migăleală tot ce putea să fie închis în arhivele ruse din viața acestui modest lucrător în domeniul dreptului românesc. Oficial era rus, dar subiectele muncii lui sunt românești.”²⁷

În anul 1940, Ștefan Berechet a publicat, cu ajutorul consistent al profesorului Nicolae Dașcovici, traducerea lucrării *Rusia la Dunăre și organizarea provinciei basarabene*. Implicarea Institutului de drept internațional al Universității din Iași, condus de profesorul Nicolae Dașcovici, nu este întâmplătoare, având în vedere că lucrarea abordează într-o manieră complexă dinamica raporturilor de putere din Europa Orientală în primele decenii ale secolului al XIX-lea, dar și pentru că erau cunoscute preocupările profesorului N. Dașcovici pentru regimul juridic al Dunării și strâmtorilor.

În același an, Ștefan Berechet a reluat proiectul abandonat la începutul deceniului al treilea privind traducerea lucrării lui Leon Casso despre dreptul bizantin în Basarabia. Lucrarea tradusă de Ștefan Berechet a fost publicată sub egida Institutului de drept roman din cadrul Facultății de Drept din Iași, condus de profesorul Ilie Popescu-Spineni. Spre deosebire de volumul publicat de Al. Varzaru și P. Davidescu în anul 1923, textul tradus de Ștefan Berechet cuprinde toate trimerile și comentariile bibliografice ale lui Leon Casso. Valoarea științifică a acestui volum este potențată în mod corespunzător și de un amplu studiu (*Note bibliografice și Comentarii asupra lucrării Dreptul bizantin în Basarabia*) redactat de profesorul Ilie Popescu-Spineni.²⁸

În cazul ambelor lucrări apărute în anul 1940, contextul politic nu poate fi ignorat în condițiile în care cea de-a doua conflagrație mondială era în desfășurare, iar norii negri ai rapturilor teritoriale se îndreptau spre România Întregită. De exemplu, cu referire la lucrarea *Rusia la Dunăre și organizarea provinciei*

²⁶ Șt. Berechet, *Un cuvânt de lămurire* în L. S. Casso, *op. cit.*, p. 4.

²⁷ *Ibidem*, p. 4.

²⁸ Din perspectiva specialității sale, Ilie Popescu-Spineni atrage atenția asupra supraviețuirii unor instituții juridice bizantine (în materia capacității femeii măritate, a cercetării paternității, a dreptului de moștenire al soțului supraviețuitor, precum și în cea a drepturilor copilului natural) în Basarabia chiar și după momentul extinderii legislației civile românești la data de 1 iunie 1928 (I. Popescu-Spineni, *Comentarii asupra lucrării Dreptul bizantin în Basarabia*, în L. A. Casso, *op. cit.*, p. XXXVII).

basarabene, Ștefan Berechet scrie că „o asemenea operă va înfrunta veacurile. Punând atâta dragoste în luminarea subiectului acestuia, Leon Casso a dovedit puternica sa iubire față de pământul natal.”²⁹ În ultimele pagini ale lucrării *Dreptul bizantin în Basarabia*, lucrare apărută când deja avusese loc tragica pierdere a Basarabiei, Ștefan Berechet atrage atenția asupra acestui context nefast: „Săvârșitu-ne-am, credem, întreaga datorie. Tălmăcit-am toată opera lui Casso, privitoare la Basarabia. Ultimele pagini ies de sub teasc în ceasurile acelea mai grele din viața neamului nostru. Din nou vitregia soartei ne smulge de la trupul patriei noastre pe cele două scumpe fiice: Bucovina și Basarabia. O! sărmani pomi roditori, sădiți la margine de drum, pe care toți drumeții vă sburătucesc! Nădejdea noastră este numai la Cărmaciul cel drept răsplătitor și ocrotitor. Anii și veacurile sunt clipe în povestea neamurilor.”³⁰

Concluzii

Lucrările lui Leon Casso privind transformările juridice, politice și administrative din Basarabia de după momentul anexării din anul 1812 sunt de o valoare științifică deosebită. Cercetător științific pasionat, poliglot, om cu o formație și cultură complexă, Leon Casso își argumentează opiniile cu surse bibliografice sau de arhivă, multe dintre ele necunoscute la momentul publicării lucrărilor. În plus, simțul critic al autorului precum și anvergura sa publică oferă acestor lucrări o semnificație aparte. Dar multe din ideile sale sunt criticabile, precum cele referitoare la absența unui nucleu de drept bizantin al instituțiilor juridice din Basarabia, iar specialiștii români nu au ezitat să reacționeze. Din această perspectivă, importanța publicării în spațiul românesc a lucrărilor lui Leon Casso trebuie înțeleasă mai ales din perspectiva momentului și a contextului în care se fac traducerile. În mod necesar, în concretizarea acestui demers trebuie evidențiată și persoana traducătorului, profesorul Ștefan Berechet, intelectual veritabil, recunoscut printr-o acribie științifică dublată un consistent spirit patriotic, precum și implicarea instituțională a Facultății de Drept din Iași prin institutele sale de specialitate.

Referințe

- ****Anuarul Universității din Iași pe anii școlari 1904-1905 și 1905-1906*, Iași, Tipografia „Dacia” Iliescu, Grosu & Comp., 1907
- ****Condica criminalicească cu procedura ei din (1820 și 1826)*, Seria II. *Legi românești*, publicate de Șt. Gr. Berechet, Tipografia „Dreptatea”, Chișinău, 1928
- ****Pravilniceasca Condică din Muntenia 1780*, Seria I, *Legi greco-române*, publicate de Șt. Gr. Berechet, Tipografia „Cartea Românească”, Chișinău, 1930
- Berechet Șt., *Picături mărunte*, Tipografia Eparhială, Chișinău, 1924
- Berechet Șt. Gr., *Activitatea publicistică între 9.XI.1903 – 15.X.1926*, Tipografia Centralei Cooperativelor de Producție și Consum, Chișinău, 1926
- Berechet Șt. Gr., *Judecata la români până în secolul al XVIII-lea (cercetare pe baza documentelor slavo-române)*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1926

²⁹ L. Casso, *op. cit.*, p. 12.

³⁰ L. A. Casso, *op. cit.*, p. 132.

- Bechet Șt., *Particularitățile cojurătorilor la români. După documente slave*, Tipografia și Legătoria Eparhială, Chișinău, 1926
- Berechet Șt. Gr., *Procedura de Judecată la Slavi și Români*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1926
- Berechet Șt. Gr., *Dreptul bizantin și influența lui asupra legislației vechi românești*, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, Iași, 1931-1932
- Berechet Șt. Gr., *Istoria vechiului drept românesc, I. Izvoarele*, Tip. Göldner, Iași, 1933
- Casso L., *Dreptul bizantin în Basarabia*, tradus de Al. Varzar, revizuit de P. Davidescu, Editura societății anonime „Glasul Țării”, Chișinău, 1923
- Casso L. A., *Dreptul bizantin în Basarabia*, Traducere de Șt. Gr. Berechet, note bibliografice și comentarii de I. Popescu-Spineni, Iași, Tipografia Alexandru A. Țerek, 1940
- Casso L., *Rusia și bazinul dunărean*, prefață de A. Stan, traducere din rusește și studiu introductiv de Șt. Gr. Berechet, Editura Saeculum Vizual, București, 2003
- Kasso L. S., *Petru Manega, un codificator uitat al Basarabiei*, traducere din limba rusă de Șt. Berechet, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1923
- Măță D. C., *Ion N. Coroi – profesor de drept roman la Universitatea din Iași*, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza Iași”, Științe Juridice*, Tomul LII/2006
- Măță D. C., *The Development of Romanian Legal Science (1814-1940)*, în Zoran Pokrovac (ed.), *Rechtswissenschaft in Osteuropa. Studien zum 19. und frühen 20. Jahrhundert*, Frank am Main, Vittorio Klostermann, 2010
- Măță D. C., *Unificarea legislativă. Teze, proiecte și acțiuni din România Întregită*, în *Dreptul*, nr. 9/2018
- Rădulescu A., *Cultura juridică românească în ultimul secol*, Editura Cultura Națională, București, 1923
- Rădulescu A., *Dreptul românesc în Basarabia*, postfață de M. Duțu, Editura Universul Juridic, București, 2017
- Titulescu N. I., *Observații asupra reorganizării facultăților de drept*, Tipografia Ziarului „Cronica”, București, 1904
- Titulescu N. I., *Cum trebuie să înțelegem educația juridică*, Extras din „Curierul Judiciar” nr. 24/1905, Tipografia „Curierul Judiciar”, București, 1907

